

คอลัมน์ "จากท่าพระจันทร์ถึงสนามหลวง"

ผู้จัดการรายวัน ฉบับวันศุกร์ที่ 14 ตุลาคม 2537

ความเรียงว่าด้วยเจ้าพ่อ (ตอนที่สอง)

รังสรรค์ ทัศนะพรพันธุ์

การกล่าวขวัญถึงเจ้าพ่อปรากฏอยู่เนืองๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหน้าหนังสือพิมพ์ และดูเหมือนว่า การระบุตัวเจ้าพ่อเป็นเรื่องง่ายกว่าการให้คำนิยาม "เจ้าพ่อ"

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 เสนอคำนิยาม "เจ้าพ่อ" ไว้ดังนี้

"เจ้าพ่อ" น. เทพารักษ์ ผู้คุ้มครองในถิ่นนั้น ผู้เป็นใหญ่หรือมีอิทธิพลในถิ่นนั้น"

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานมิได้กล่าวถึง "เจ้าพ่อ" ในเชิงคุณธรรมว่าเป็น "ผู้ดี" หรือ "ผู้ร้าย" เพราะเจ้าพ่ออาจเป็นผู้ดีหรือผู้ร้ายก็ได้ ขึ้นอยู่กับเจตนา มาตรฐานทางจริยธรรม และผลประโยชน์ของผู้วินิจฉัย ในทำนองเดียวกัน หากเจ้าพ่อเป็น 'ผู้เป็นใหญ่' หรือ 'ผู้มีอิทธิพล' ในท้องถิ่น อิทธิพลนั้นอาจได้มาด้วยความชอบธรรมตามกฎหมายหรือไม่ก็ได้ ดังที่หนังสือพิมพ์ขนานนามขุนทหารบางคนว่าเป็น 'เจ้าพ่อ' ดังเช่น 'เจ้าพ่อ ปตอ.' เป็นต้น ขุนทหารที่ถูกกล่าวขวัญว่าเป็น 'เจ้าพ่อ' มักเป็นคนที่มิไฉนเลง เอื้อเพื่อเผื่อแผ่ต่อลูกน้อง และปกป้องคุ้มครองผู้อยู่ในความอุปถัมภ์ เจ้าพ่อที่สร้างสมอิทธิพลด้วยวิธีการอันไม่ชอบกฎหมายหลายต่อหลายคนก็มีคุณสมบัติเช่นนี้ แต่บางคนก็มีพฤติกรรมที่มีความหฤโหดเป็นด้านหลัก

คำถามพื้นฐานมีอยู่ว่า เจ้าพ่อก่อเกิดขึ้นมาในสังคมไทยได้อย่างไร?

ประวัติศาสตร์ว่าด้วยเจ้าพ่อเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์สังคม (Social History) ซึ่งนักวิชาการไทยยังมิได้สนใจศึกษาเท่าที่ควร ดังนั้น การกล่าวถึงการก่อเกิดของเจ้าพ่อในสังคมไทยจึงเป็นเรื่องยากยิ่ง

หากเจ้าพ่อหมายถึงผู้ทรงอิทธิพลในท้องถิ่น ซึ่งได้อำนาจและอิทธิพลมาด้วยวิธีการอันไม่ชอบด้วยกฎหมาย เจ้าพ่อย่อมปรากฏในสังคมทุกสังคม เจ้าพ่อจะปรากฏตัวในชุมชนหรือท้องถิ่นที่อำนาจการบริหารการปกครองขององค์อริปไตยแผ่ไปไม่ถึง หรือถึงจะแผ่ไปถึง แต่อ่อนล้า

ดังนั้น เจ้าพ่อจึงมิใช่ปรากฏการณ์ใหม่ในสังคมไทย หากแต่เป็นมรดกที่สืบทอดมาจากระบบศักดินาแต่โบราณ เจ้าเมืองที่ปลดปล่อยจากการควบคุมของส่วนกลางอาจใช้อำนาจเข้มแข็งบริหารราษฎรไม่แตกต่างจากอันธพาล ในเมืองที่เจ้าเมืองอ่อนแอ พนักงานฝ่ายปกครองอาจ

มีพฤติกรรม ในทำนองเดียวกัน ทั้งเจ้าเมืองและพนักงานฝ่ายปกครองในกรณีนี้เป็นเจ้าพ่อในความ
เชิงลบ

ระบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ในสังคมไทยเกือบจะให้เจ้าพ่อในความหมาย
เชิงบวกได้ ในชุมชนหรือท้องถิ่นที่เครือข่ายระบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ครอบคลุมไปไม่ถึง
ผู้นำชุมชนหรือผู้นำท้องถิ่นยอมถอยมือถอยเท้าเพื่อทำหน้าที่ผู้อุปถัมภ์ อย่างน้อยในด้านการบริหาร
และดูแลทุกข์สุขของราษฎร รวมตลอดจนการระงับข้อพิพาทระหว่างราษฎรด้วยตนเอง

แม้ว่าเจ้าพ่อบางคนเติบโตขึ้นจากการเป็นผู้นำชุมชนหรือผู้นำท้องถิ่น แต่เจ้าพ่อ
ก็ต้องมีฐานเศรษฐกิจรองรับ เจ้าพ่อหลายต่อหลายคนเติบโตตามการเติบโตของกิจกรรมทาง
เศรษฐกิจ อาชีพมีส่วนสร้างผู้ทรงอำนาจหรือผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นเป็นอันมาก ในประวัติศาสตร์
เศรษฐกิจไทย ระบบเจ้าภาชีนายอากรเป็นแหล่งกำเนิดเจ้าพ่อที่สำคัญในยุคต้น

ในระบบเจ้าภาชีนายอากร ผู้ที่เสนอผลประโยชน์สูงสุดแก่รัฐบาลในการจัดเก็บ
ภาษีอากรประเภทใดจะมีอำนาจผูกขาดในการจัดเก็บภาษีอากรประเภทนั้น เจ้าภาชีนายอากร
แม้จะมีอำนาจอันชอบธรรมในการจัดเก็บภาษีตามกฎหมาย แต่ก็ปรากฏอยู่เนื่องๆว่ามีการ
ใช้อำนาจเกินกฎหมาย และมีพฤติกรรมไม่แตกต่างจากเจ้าพ่อ เพราะเจ้าภาชีนายอากรจักต้อง
รีดภาษีจากราษฎรให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ การใช้อำนาจบาตรใหญ่ในการบังคับเก็บภาษี
จึงปรากฏอยู่ทั่วไป ทั้งปรากฏอยู่เนื่องๆว่า การบังคับเก็บภาษีเป็นไปโดยไม่คำนึงถึงความ
เดือดร้อนของราษฎร จนเป็นเหตุให้ราษฎรจำนวนมากต้องร้องทุกข์กับทางราชการ

เจ้าพ่อเพิ่มจำนวนมากขึ้นไปอีกเมื่อเริ่มมีการให้สัมปทานป่าไม้ บริษัททำไม้
จำต้องมีระบบการควบคุมแรงงาน และการควบคุมมิให้ชาวบ้านเข้าไปตัดไม้ในพื้นที่สัมปทาน
โดยทั่วไปบริษัททำไม้ต้องอาศัยผู้นำท้องถิ่นมาเป็นหัวหน้าคนงาน หัวหน้าคนงานเหล่านี้
มีพฤติกรรมไม่แตกต่างจากเจ้าพ่อ โดยที่ในเวลาต่อมาก็มีอาชีพทำไม้เสียเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
เมื่อสัมปทานป่าไม้ระลอกแรกๆสิ้นอายุลงในทศวรรษ 2490 การลักลอบทำไม้ขยายตัวอย่าง
รวดเร็ว

การให้สัมปทานชุดแรก ก็ดูจะเดียวกับสัมปทานป่าไม้ที่มีส่วนผลิตเจ้าพ่อ
ทั้งผู้ประกอบการเหมืองแร่และป่าไม้ต่างต้องพึ่งพาผู้นำชุมชนในการจัดหาและควบคุมแรงงาน
รวมตลอดจนการป้องกันการลักลอบชุดแร่หรือทำไม้ หัวหน้าคนงานเหมืองแร่จำนวนไม่น้อย
กลายเป็นผู้ประกอบการเหมืองแร่ในภายหลัง โดยที่มีการลักลอบชุดแร่อย่างผิดกฎหมายด้วย
ชีวิตในป่าไม้และเหมืองแร่เป็นชีวิตที่ยากลำบาก ยิ่งสภาพทุรกันดารและการคมนาคมไม่สะดวก
ด้วยแล้ว ยิ่งเปิดโอกาสให้หัวหน้าคนงานแปรสภาพเป็นเจ้าพ่อมากยิ่งขึ้น ความต้องการผลิตภัณฑ์
ไม้และสินแร่ที่มีมากขึ้นมีส่วนผลักดันให้มีการลักลอบตัดไม้และชุดแร่ การเติบโตของอุตสาหกรรม
ป่าไม้และอุตสาหกรรมเหมืองแร่จึงมีส่วนเกือบจะให้เจ้าพ่อขยายตัว

ธรรมชาติของกิจกรรมทางเศรษฐกิจมีส่วนเอื้ออำนวยให้เกิดเจ้าพ่อ ไม่จำเพาะ แต่อุตสาหกรรมป่าไม้และอุตสาหกรรมเหมืองแร่เท่านั้น หากยังครอบคลุมถึงการเพาะปลูกพืชไร่ อีกด้วย การเพาะปลูกพืชไร่ซึ่งครอบคลุมพื้นที่อันกว้างใหญ่ไพศาลในลักษณะที่เป็น plantation ทำให้มีความต้องการแรงงานจำนวนมาก ดังนั้น จึงต้องมีระบบการควบคุมแรงงานที่เข้มงวดและมีประสิทธิภาพ ดังกรณีไร่ยาสูบ ไร่ข้าวโพด และไร่อ้อย เจ้าของไร่เหล่านี้มักจะต้องเป็นเจ้าพ่อที่มีความเด็ดขาด และในหลายต่อหลายกรณีเหยี้ยมโหด กระบวนการกระจายการผลิตในภาคเกษตรกรรมจากการเพาะปลูกข้าวไปสู่การเพาะปลูกพืชไร่ จึงมีส่วนสำคัญในการเพิ่มพูนจำนวนเจ้าพ่อ

การประมวลข้อมูลต่างๆดังที่พรรณนาข้างต้น ทำให้พอปะติดปะต่อได้ว่า เดิมทีเจ้าพ่อถือกำเนิดจากพนักงานฝ่ายปกครองในส่วนภูมิภาค หรือมิฉะนั้นก็เติบโตจากการเป็นผู้นำชุมชนหรือผู้นำท้องถิ่น การเติบโตของเจ้าพ่อประเภทนี้เป็นผลจากความอ่อนตัวของอำนาจการปกครองในส่วนภูมิภาค หรือมิฉะนั้น ก็เกิดจากการขาดช่วงของเครือข่ายระบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ในส่วนภูมิภาค ในอีกด้านหนึ่ง ระบบเจ้าภาชีนายอากรก็มีผลผลิตเจ้าพ่อ การเติบโตของพลังเศรษฐกิจทุนนิยม ทำให้การผลิตเพื่อสนองตอบความต้องการของตลาดมีมากขึ้น กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เติบโตใหญ่ในช่วงแรกๆเป็นกิจกรรมที่ข้องเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นกิจการป่าไม้และเหมืองแร่ รวมถึงตลอดจนการผลิตพืชไร่ การบุกเบิกพื้นที่ในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจเหล่านี้เป็นการขยายพรมแดนไปสู่ดินแดนที่อำนาจการปกครองจากส่วนกลางอ่อนระโหย ดังนั้น จึงเกื้อกูลต่อการเติบโตของเจ้าพ่อ ผู้ประกอบการเหล่านี้สามารถแผ่อิทธิพลไปในอาณาบริเวณโดยรอบ และขยายอาณาจักรอิทธิพลต่อไปเรื่อยๆจนในบางกรณีถึงกับมีบทบาทในการจัดระเบียบชุมชนและกำหนดกติกาท้องถิ่นที่นอกเหนือไปจากชื่อแป้นบ้านเมืองได้

ที่กล่าวมาข้างต้นนี้เป็นพัฒนาการของเจ้าพ่อชนบท ซึ่งฐานเศรษฐกิจในขั้นแรกเริ่มอาจจะมีใช้กิจกรรมที่ผิดกฎหมาย หากแต่ก้าวล่วงเข้าไปสู่กิจกรรมที่ผิดกฎหมายในภายหลัง ไม่ว่าจะเป็นการลักลอบตัดไม้หรือลักลอบขุดแร่โดยไม่มีสัมปทาน ในแง่นี้ เจ้าพ่อชนบทมีภาพลักษณ์ดีกว่าเจ้าพ่อนาครเป็นอันมาก เพราะเจ้าพ่อนาครมีกิจกรรมที่ผิดกฎหมายเป็นฐานเศรษฐกิจตั้งแต่ต้น ในที่นี้ เจ้าพ่อนาครประกอบด้วยเจ้าพ่อนครบาล (กรุงเทพฯ) และเจ้าพ่อนาครภูธร (ต่างจังหวัด) ซึ่งล้วนแล้วแต่แผ่อิทธิพลและบารมีในเขตเมือง (urban sector) เจ้าพ่อนาครจะเติบโตได้ก็ต่อเมื่อมีการขยายตัวของกระบวนการสร้างบ้านแปงเมือง (urbanization)

ภาพลักษณ์ของเจ้าพ่อนาคร โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าพ่อนครบาลเลวร้ายกว่าเจ้าพ่อชนบทเป็นอันมาก ความเป็นมาในประวัติศาสตร์บ่งชี้อย่างชัดเจนว่า เจ้าพ่อนครบาลสืบทอดมรดกมาจากกลุ่มอั้งยี่ คนกลุ่มนี้มีพฤติกรรมหุนเหิดเป็นด้านหลัก เพราะหารายได้จาก

การเรียกค่าคุ้มครองและรีดไถพ่อค้าแม่ค้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถานเจริญรมย์ บ่อนการพนัน และช่องโสเภณี รวมถึงลดจนการประกอบกิจการที่ผิดกฎหมาย ดังเช่นสินค้าหนีภาษี ยาเสพติด และหวยเถื่อน เจ้าพ่อนครินทร์ อันเป็นเจ้าพ่อในเขตเมืองส่วนภูมิภาคก็มีพฤติกรรมไม่แตกต่างไปจากเจ้าพ่อนครบาล กล่าวคือ มีกิจกรรมที่ผิดกฎหมายเป็นฐาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจกรรมที่ข้องเกี่ยวกับอบายมุข

เจ้าพ่อนคร ไม่ว่าจะป็นเจ้าพ่อนครบาลหรือเจ้าพ่อนครินทร์ แม้จะมีการสร้างสายสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับพนักงานฝ่ายปกครองบางกลุ่มบางเหล่า แต่หาได้มีความจำเป็นที่จะต้องสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์อุปถัมภ์กับประชาชนในเขตเมืองแต่ประการใดไม่ ความข้อนี้ นับว่าแตกต่างจากเจ้าพ่อชนบทอย่างสำคัญ และเป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดภาพลักษณ์ของเจ้าพ่อทั้งสองกลุ่ม ในขณะที่ประชาชนในชนบทในสัดส่วนสำคัญยกย่องและยำเกรงเจ้าพ่อชนบทในท้องถิ่นของตน แต่จะหาประชาชนในเขตเมืองได้ยากยิ่งที่ยกย่องเชิดชูเจ้าพ่อนคร เนื่องจากกระบวนการสร้างบ้านแปงเมืองได้ทำลายลักษณะความเป็นชุมชนของเมือง และประชาชนในเขตเมืองไม่มีความรู้สึกที่ว่า เจ้าพ่อนครได้ทำประโยชน์ให้แก่เมืองที่อยู่อาศัย มีแต่จะสร้างความเดือดเนื้อร้อนใจ

การเติบโตทางเศรษฐกิจและการขยายตัวของการคมนาคม ในด้านหนึ่งก็ก่อให้เกิดเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าพ่อนครบาลกับเจ้าพ่อนครินทร์ และระหว่างเจ้าพ่อนครกับเจ้าพ่อชนบท เครือข่ายความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้มีส่วนสำคัญในการผลักดันให้ภาคเศรษฐกิจใต้ดิน (Underground Economy) ขยายตัว แต่ในอีกด้านหนึ่งก็เกื้อกูลการข้ามอาณาจักรเพื่อแย่งชิงผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน การชนหน้าเจ้าพ่อตนเองจึงเกิดขึ้นบ่อยครั้ง แม้ในขั้นแรกการชนหน้านี้จะกระจุกอยู่ในเขตเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรุงเทพมหานคร แต่ในไม่ช้าก็แผ่ขยายไปทั่ว ภาพเจ้าพ่อคลื่นลูกใหม่ขึ้นมาแทนที่เจ้าพ่อคลื่นลูกเก่าปรากฏเป็นระลอกๆ ยิ่งผลตอบแทนจากการประกอบกิจการที่ผิดกฎหมายสูงมากเพียงใด ยิ่งเป็นแรงดึงดูดให้ผู้คนเข้าสู่ตลาดเจ้าพ่อมากเพียงนั้น ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ระหว่างเจ้าพ่อจึงทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น

ประวัติศาสตร์ได้ให้บทเรียนสำคัญว่า ไม่มีเจ้าพ่อคนใดหรือตระกูลใดสามารถยืนค้ำฟ้า หรือแม้แต่รักษาอาณาจักรผลประโยชน์ของตนให้คงอยู่ตลอดไป บทเรียนดังกล่าวนี้เองทำให้เจ้าพ่อจำนวนไม่น้อยอาศัยส่วนเกินทางเศรษฐกิจจากกิจการที่ผิดกฎหมายมาขยายฐานเศรษฐกิจในกิจการที่ถูกต้องกฎหมาย